

TAKTIČKO-OPERATIVNA ISKUSTVA IZ ODBRAMBENIH DEJSTAVA 6. LIČKE DIVIZIJE POČETKOM 1943.

Šesta lička divizija vodila je tokom IV neprijateljske ofanzive teške odbrambene borbe od 20. januara do 20. februara 1943. godine. Ona se u odbrani suprotstavljala 5. italijanskom armijskom korpusu sa više od 40.000 ljudi, masovno podržanom avijacijom, artiljerijom i tenkovima. Divizija, zajedno sa Ličkim partizanskim odredom, imala je nešto više od 4.000 boraca. S obzirom na vremensko trajanje, odnos snaga, način izvođenja i rezultate ove naše odbrambene operacije, iskustva stečena kroz njenu dinamiku zaslužuju punu pažnju.¹

Ova iskustva su ovde obrađena metodom teorijske sinteze taktičko-operativnih načela na bazi istorijske rekonstrukcije događaja, a bez njihovog opisa, jer su te rekonstrukcije već izvršene.² Teorijsko uobličavanje onih načela koja su najviše dolazila do izražaja i prema tome imala širi, stalniji i univerzalniji značaj, još uvek predstavlja zadatak na kojem treba raditi, utoliko više što takav način obrade znači najdirektniji teorijski doprinos našoj sadašnjoj aktuelnoj ratnoj doktrini. Upravo puno i realno sagledavanje tih uslova pri korišćenju i prenošenju stečenih iskustava iz NOR-a znači da našu vojnu misao samo u racionalnoj meri okrećemo »unazad«.

Radi bolje sistematizacije i lakšeg praćenja materija je podeljena na tri osnovna dela.

ORGANIZACIJA ODBRANE

Širina i dubina odbrambene zone i borbeni poredak. Divizija je dobila za odbranu front širine oko 90 km. U taktičkom pogledu front nije bio jedinstven i povezan jer su postojali vrlo veliki međuprostori koji su kontrolisani malim snagama ili osmatrani, a delom nisu uopšte ni kontrolisani. Naše jedinice posele su za odbranu najvažnije pravce na kojima se očekivalo sigurno neprijateljevo dejstvo. Ti su pravci na

¹ Valja napomenuti da kod nas još uvek ne postoje ujednačena gledišta o tome da li je ratna veština našeg NOR-a sadržavala operaciju kao jednu od formi oružane borbe i da li analogno tome operatika kao grana ratne veštine nalazi u njemu svoj predmet i sadržaj. Pošto se ovde ne može o tome šire raspravljati, treba samo konstatovati da autor polazi od pozitivnog stanovišta, računajući sa operatikom kao sastavnim delom ratne veštine NOR-a, koja, kao uostalom i taktika i strategija, ima svoje osobenosti i karakter u celini koji odgovaraju tom našem obliku rata.

² Đuro Kladarin: *Slom četvrte i pete ofanzive*, Kultura, Zagreb, 1954, str. 74—129; Petar Tomac, *IV-ta neprijateljska ofanziva*, Vojno delo, Mala vojna biblioteka, Beograd, 1951, str. 20—28; ZBORNIK *Šesta proleterska divizija*, izdanje Epohe, Zagreb, 1964, str. 83—122.

zemljištu prirodno određeni prevojima i tesnacima kroz koje vode bolje ili slabije komunikacije i koji su u svakom pogledu pristupačniji i pro-
lazniji od ostalog dela, ispunjenog visovima i grebenima kraškog karak-
tera. Divizija je u početku posela položaje na četiri, a u drugom periodu
na tri pravca. Značaj pojedinih od ovih pravaca zavisio je od namera
neprijatelja, njihove dužine i kapaciteta. Za neprijatelja, pa prema tome
i za nas, najvažniji je pravac bio Gračac — Kulen-Vakuf, jer je na
njemu napadač najlakše i najbrže mogao dostići svoj cilj: spajanje s
Nemcima u rejonu Vrtoča, a time i zatvaranje obruča oko 1. hrvatskog
i 1. bosanskog korpusa. Drugi po važnosti bio je pravac Lovinac —
Udbina, jer je omogućavao tesno sadejstvo neprijateljevih snaga na
oba ova kraka. Prema tome, štab divizije je pravilno postupio kad je na
ova dva pravca rasporedio svoje dve brigade, izrazivši time i težište
odbrane. Preostalu (Drugu) brigadu podelio je u dve drupe, a one su
dobile za odbranu samostalne pravce. Pravac Srb — Lapac, koji se u
prvom periodu nije pokazivao kao važan zbog neprijateljeve neaktiv-
nosti, zatvarao je Lički partizanski odred delom svojih snaga.

Precizniji zadatak brigadama štab divizije nije ni mogao postaviti,
jer, prvenstveno, nije raspolagao podacima o namerama neprijatelja
i jačini njegovih snaga, a zatim i stoga što nije imao nekih većih iskusta-
va iz odbrambenih dejstava ovih razmera.

Dok je raspored divizije u celini bio takav, u brigadama i bataljo-
nima bio je drugačiji. Brigade su zatvarale pravce prosečne širine od
po 10 km, ne računajući međuprostore na kojima praktično nisu ni imale
ili su imale sasvim neznatne snage.³ Bataljoni su branili odseke širine od
2 do 5 km, a retko šire. Znači, front divizije u celini je bio veoma širok,
pojedine brigade zatvarale su pravce međusobno dosta udaljene i nisu
bile u taktičkoj vezi. S druge strane, odbrambeni frontovi pojedinih
brigada bili su relativno uski, nesrazmerno uži od fronta divizije, a kod
bataljonskih odseka oseća se još veća tendencija skraćivanja fronta po
širini. Dakle, u operativnom pogledu snage su raspoređene na veoma
širokom frontu dok se u taktičkim razmerama grupišu na relativno
uskim prostorima koji se po svojoj širini primiču predviđenim nor-
mama za tadašnje normalne uslove. Ovaj primer može biti poučan u
tom smislu što pokazuje da se u situaciji, kad se nema dovoljno snaga,
diviziji na planinskom zemljištu može dati daleko širi front (ne dva,
već nekoliko puta širi) od normalnog. Ovde se, doduše, radilo o nepri-
jatelju slabijih borbenih kvaliteta, pa bi se moglo reći da primer zbog
toga ne može imati neki veći značaj. Međutim, treba takođe imati
na umu da se tadašnja naša divizija ni po brojnom stanju, ni po vatrenoj
moći, ne može upoređivati sa savremenom.

Divizija je sve svoje snage rasporedila u liniji, ne ostavivši ništa
u svojoj rezervi. Zanimljivo je razmotriti uslove koji su opredelili da
štab divizije ostane bez rezerve i u početnom rasporedu i kroz ceo
period odbrambenih bojeva. Sporno može biti da li je štab divizije u
početnom rasporedu trebalo ili ne da ostavi deo snaga za rezervu. Ana-

³ Izuzetak je 2. brigada koja je zatvarala dva pravca ukupne širine oko 30
km. Kad se radilo o ovakvim slučajevima, obično je stvaran komandni detašman
(operativni štab) za svaki pravac, koji je objedinjavao dejstva svih snaga na odre-
đenom pravcu.

logija sa savremenim gledištima i teoretskim postavkama navodila bi da divizija na širokom frontu, raspoređena na četiri pravca, na planinskom zemljištu, ne poznajući namere neprijatelja, mora obavezno da ima rezervu i to jaču od one koja se predviđa za normalne uslove. Međutim, na ovaj element organizacije odbrane ne može se gledati izolovano od karaktera i organizacije odbrane u celini i objektivnih uslova koji su to diktirali. Evo nekih razloga:

— koncepcija naše odbrane zasnivala se na najvećoj aktivnosti svih snaga, a ne samo rezervi, pošto one i da su postojale ne bi mogle biti glavni nosioci aktivnosti u odbrani. Aktivnošću naših dejstava rukovodili su štabovi bataljona i brigada koji su bili na licu mesta i iz neposredne blizine pratili razvoj događaja, intervenišući u momentu kad su ocenili da je najpovoljnije — što štab divizije nije mogao činiti zbog udaljenosti, širine fronta, slabih tehničkih sredstava veze, pomanjkanja brzih prevoznih sredstava, itd.;

— divizija je imala male snage (odnos u živoj sili 1:10, a u tehnici još nepovoljniji), razvučene na širokom frontu, sa malom vatrenom moći i bez ikakvog težeg naoružanja. Značajno je pitanje da li bi bilo oportuno u takvim uslovima izvlačiti makar i najmanji deo snaga koji ne bi već od početka učestvovali u borbama. Dotadašnja iskustva upućivala su na to da se neprijatelj dočeka što snažnijom vatrom, da mu se već u početku nanese što teži gubici i odmah pređe u protivnapad, a svako dalje slabljenje vatrene moći dovodilo bi u pitanje uspeh aktivnih dejstava (uzgred rečeno, ovakve slučajeve nalazimo kroz istoriju i kod drugih malih armija — srpska u I svetskom ratu — koje nemaju dovoljne snage da ostvare dubok raspored već problem rešavaju manevrom snaga iz prve linije);

— štab divizije je mogao odvojiti najviše do dva bataljona u divizijsku rezervu, što, s obzirom na sastav neprijateljskih kolona, ne bi moglo biti da izmeni situaciju u zoni odbrane, pogotovo ne u prvom periodu kad se neprijatelj još nije razvukao i pretrpeo gubitke koji su kasnije umanjili njegovu borbenu sposobnost.

Brigade su u početnom rasporedu, a i kasnije vrlo često, iako ne redovno, imale svoje rezerve obično u jačini jednog bataljona. Takođe su i bataljoni odvajali od voda do čete i stvarali svoje rezerve. U toku boja obično su izvlačene u rezervu one jedinice koje su pretrpele najveće gubitke ili su bile izložene najvećim naporima, pa su se tako odmarale i sređivale. Isto tako je često izvlačena neka, veća ili manja jedinica, sa manje važnog pravca ili odseka, i njome se intervenisalo kad i gde se ukazivala potreba. Ove rezerve — brigadne i bataljonske — namenjivane su i upotrebljavane: za pariranje neočekivanih ili manje verovatnih neprijateljskih manevara; za aktivne radnje — bilo sa čela, s boka ili iz pozadine, a najčešće zajedno sa snagama iz prve linije; za prihvat delova koji su se povlačili na nove položaje. Stvaranje ovakvih rezervi u toku boja bilo je posledica malobrojnosti snaga kojima je trebalo na najpogodniji način ekonomisati i manevrisati, i to najčešće po frontu.

Dubinu borbenog rasporeda u taktičkim razmerama činili su bataljonske i brigadne rezerve (u vreme kad su postojale) koje su bile tako razmeštene da je na osnovu toga teško (geometrijski) odrediti tu

dubinu. Nekada su one bile postavljene u centru, a nekada na jednom ili drugom krilu s ciljem da se neprijatelj, kada potisne naše snage, udari u jedan ili oba boka. Stoga je takođe teško odrediti težište nekog rasporeda, pošto ono nije izražavano uvek tako da se najjače snage postave tamo gde je najverovatnije da će neprijatelj uputiti svoje glavne snage. Češće se primenjivalo da se na ta mesta i pravce postave slabije snage, a jače grupisanje se izvrši na krilima, shodno zamisli da se neprijatelj što snažnije udari po krilima i bokovima. Nekada je zamisao o težištu prosto izražavana boljom i kvalitetnijom jedinicom koja, po svom brojnomo sastavu, nije bila ni malo jača od neke druge, ali se zato odlikovala boljim borbenim kvalitetima ličnog sastava koji je do tada pokazao veću hrabrost, umešnost i istrajnost u izvršavanju borbenih zadataka. Teško je to određivati i zbog činjenice što se raspored odlikovao vrlo čestim promenama. Iz ovoga ne bi trebalo izvući zaključak da u ovom pogledu nije bilo nikakvog »reda« i da se sve to ne bi moglo podvesti pod neke principe opšteg karaktera.

Izbor i uređenje položaja. Divizija je posela ogranak planine Male Kapele koji se od Plitvičkih jezera pruža do Gračaca i u celini predstavlja nisko i srednjeplaninsku gredu, a u drugom periodu masiv Plješevice na njenoj zapadnoj padini. To zemljište predstavljalo je u topografskom i taktičkom pogledu najjače i najpogodnije položaje na pravcima neprijateljskog nastupanja. Neprijatelj je u celini imao obuhvatnu operativnu osnovicu⁴ koja mu je omogućivala da koncentrično dejstvuje, dok je raspored brigada i bataljona u taktičkom pogledu omogućavao da neprijatelj, u času sudara, bude obuhvaćen i natkriljavan. Pri rasporedu snaga vodilo se računa da odbrambeni položaji odgovaraju sledećim uslovima:

da to budu prirodno jake i dominantne linije, koje omogućavaju širok pregled predterena na neprijateljjevoj strani, kako bi se na vreme saznalo za svaki njegov manevar upućen na obuhvat ili obilazak naših snaga; da budu podesni za skriveni razmeštaj i da maskiraju snage od ugleda sa zemlje i vazduha; da pružaju mogućnost za ostvarenje bliske i iznenadne vatre, često na odstojanju od 50 do 100 m; da budu iza prirodnih protivtenkovskih prepreka i da omogućavaju lako zarušavanje i zaprečavanje; da budu postavljeni u obliku potkovice, sa isturenim krilima unapred, s ciljem da se napadač udari u bokove i da mu se onemoguću pun i lak razvoj; da budu podesni za izvršenje protivnapada, pošto je odbrana više bazirala na aktivnim radnjama nego na fortifikaciji i vatri; da su pogodni za izvlačenje, ukoliko razvoj boja to bude diktirao.

Proizlazi da su položaji birani, od početnog rasporeda jedinica do završetka odbrambenih dejstava, u duhu opšte zamisli dejstava koja su se zasnivala na snažnoj, iznenadnoj i bliskoj vatri a potom udarima živom silom na bokove, čelo pa i pozadinu napadača.

Borbeno osiguranje (neka vrsta pojasa obezbeđenja) nije organizovano — ni jedna jedinica nije uputila deo snaga napred ka neprijatelju

⁴ Neprijateljska polazna operativna osnovica protezala se (grubo uzevši) od Ogulina do Gračaca, duž pruge.

da bi ga otkrila, zadržavala i naterala da razvije svoj borbeni poredak pre sudara s glavnim snagama. Naročito je u tom pogledu upadljiv nedostatak na pravcu Lički Osik — Ljubovo i Vrhovine — Korenica gde je predteren bio veoma pogodan da se dejstvom manjih snaga neprijatelj zadržava i da mu se nanose gubici. Treba odmah reći da razlog nije u kasnom i neblagovremenom posedanju položaja, jer to nisu učinile ni one jedinice koje su imale relativno dosta vremena. Analizom dinamike i taktičkih postupaka u toku odbrane, kao i na osnovu dotadašnjih iskustava, moglo bi se zaključiti: postojala je tendencija da se neprijatelj pusti da nerazvijen izbije pred položaje glavnih snaga, da mu se iznenadnom vatrom nanese što veći gubici i da se po mogućstvu odmah pređe u protivnapad. Kako su naši položaji postavljani u vidu potkovice i kako su se sa njih lako mogli ostvariti »vatreni džakovi«, ova težnja nije bila neosnovana. Međutim, neprijateljevi postupci otežavali su, a često i onemogućavali, da se uvek izvede ova zamisao, pošto je nastupao jakim izviđačkim ešelonima koji su, doduše, bili odbijani ali su često stvarali mogućnost za razvoj svojih glavnih snaga. Ne poričući celishodnost ovakvih zamisli, i sada izgleda da bi bilo korisnije da su, naročito na nekim pravcima, isturani manji delovi što dalje ka neprijatelju, da su ga zadržavali, nanosili mu gubitke i umanjivali mu tempo nastupanja. To potvrđuje i činjenica da ih je bilo u drugom periodu (etapi) i da su opravdali svoje postojanje.

Borbeni položaji uglavnom nisu fortifikacijski uređivani. I to u prvom redu otuda što je ideja odbrane bila zasnivana na aktivnim dejstvima, stalnom pokretu, dinamičnosti, protivnapadima sa svih strana i svim snagama. Time su naše snage u odbrani uspele da sačuvaju maksimum inicijative, daleko više nego da se odbrana u većoj meri oslanjala na fortifikaciju i imala statičniji karakter. Pored ovog osnovnog razloga, postojali su još uvek i snažni ostaci u shvatanju partizanskih dejstava po kojemu su naše snage jedino napadale, ne prihvatajući nigde i nikad upornu odbranu. U tom periodu se razvio poseban mentalitet borca-partizana koji je na ukopavanje gledao s nepoverenjem i potcenjivanjem. Ovakav odnos prema utvrđivanju imao je, u nekoliko navrata, i negativne posledice, pošto se sada radilo o dugotrajnim borbama i upornoj odbrani, gde bi ukopavanje (ali ne u vidu neke široke razvijene tranšejne mreže, već u najnužnijoj meri), uz veću kombinaciju sa aktivnim dejstvima, moglo samo koristiti. U drugom periodu ovih dejstava štabovi su pokušali da ovo iskustvo koriste. Međutim, kako je u to vreme pao veliki sneg, on je onemogućavao da se u fortifikaciji nešto ozbiljnije učini.

Od svih inženjerijskih mera preduzeto je samo zarušavanje komunikacija u tesnacima, ponegde miniranje i sklanjanje žive sile u prirodne zaklone, kamene ograde, itd. Ne treba izostaviti da se pomenu i objektivne teškoće kao što su nedostatak potrebnog materijala i sredstava i nepodesnost kraškog terena za ukopavanje (za streljačke zaklone potreban bi bio eksploziv). Međutim, ovo su razlozi sekundarnog značaja.

Organizacija vatrene sistema. U ovome se rukovodilo sledećim principima: ostvariti što jaču blisku vatru sa najkraćih odstojanja kako bi se neprijatelju naneli što veći gubici, zbuniti ga i naterati da obustavi napad, a sopstvenim jedinicama stvoriti uslove za protivnapad; kori-

steći pogodnosti odbrambenih položaja stvoriti unakrsnu vatru sa čela i bokova i time neprijatelja zbuniti i dezorijentisati.

U tadašnjim uslovima i na onom stepenu razvitka princip vatre sa bliskih odstojanja uslovio je: nepostojanje snažne i raznovrsne vatre (artiljerijske, minobacačke, i dr.); potreba da se vodi računa o utrošku municije i što celishodnijem iskorišćavanju pešadijskog naoružanja; nužnost da se neprijatelju nanese najveći gubici i da se moralno rastroji već pri prvom sudaru; težnja da mu se onemogući da koristi zemljišne zaklone i da se pod zaštitom svoje vatre prebacuje ili da otkrije naše položaje i da nas obuhvatom ili obilaskom prinudi na povlačenje.

Uočavanje i pravilno ocenjivanje ovih okolnosti olakšaće da se shvate i načela naše odbrane u celini, jer ona upravo proizilaze iz ovih i sličnih objektivnih uslova.

Skelet vatrenog sistema činila je vatra automatskog oružja (puškomitraljeza, mitraljeza) i ručnih bombi. Ovakav vatreni sistem, u vezi sa izborom položaja, proizlazio je iz dotadašnjih iskustava i iz opšte koncepcije odbrane koja je bila za naše uslove jedino pravilna i mogućna. Dugotrajna vatra dovoljne gustine i različite moći nije se mogla ostvariti, pa se uspeh mogao očekivati jedino bliskom vatrom sa sigurnim pogocima; to je neprijatelja zbunjivalo, rastrojalo i teralo da stane ili da nastupa sporo i obazrivo. Mi smo u sudarima bili za brza rešenja, jer brojno i tehnički neuporedivo jači neprijatelj nije se mogao dugo zadržavati ili razbiti samo slabom vatrom iz mesta. Radilo se o tome da se pri organizaciji vatrenog sistema iskoriste do krajnjih mogućnosti naše, a umanje prednosti napadača, naročito njegove borbene tehnike. To se najbolje postizalo što se posle kratkog, snažnog i preciznog vatrenog udara prelazilo u protivnapade, ne čekajući da neprijatelj masovnom artiljerijskom, minobacačkom i avijacijskom vatrom lomi našu odbranu i nanosi nam velike gubitke.

Nasuprot tome neprijatelj je bio za brza operativna i strategijska rešenja, dok su mu dugi bojevi i borbe u taktičkim razmerama više odgovarali nego nama.

Organizatori vatrenog sistema bili su komandanti bataljona i niže starešine, pa i borci — naročito iskusniji. Komandanti bataljona određivali su četama zadatke, vatrene zone i na zemljištu precizirali dokle se neprijatelj ima pustiti pre otvaranja vatre. Komandiri četa sa vodnicima i desetarima određivali su mesto svakog borca, a naročito mesta puškomitraljeza. Komandant bataljona određivao je i mesto svakog teškog mitraljeza, a lake minobacače zadržavao je najčešće u svojim rukama.

Sistem komandovanja i obaveštajna služba. Osnovna karakteristika komandovanja kroz celo vreme bila je maksimalna decentralizacija, široka inicijativa i samostalnost svih komandnih stepena, kao i uprošćenost administracije. Ovo su uslovlila u prvom redu naša dotadašnja iskustva, a sada i velika širina fronta i nedostatak tehničkih sredstava veze.

Štab divizije odredio je početni raspored, dodelivši brigadama odbranu pojedinih pravaca, globalno liniju njihovih položaja, zadatke i, u najkraćoj formi, način taktičkih dejstava. Dalji uticaj štaba divizije

svodio se na pomeranje jedinica, ukoliko su to potrebe zahtevale, na pregrupaciju snaga u drugom periodu i na povremeno stavljanje primedbi štabovima brigada u pogledu njihovih taktičkih dejstava. Sem toga, pojedini članovi štaba divizije upućivani su u brigade sa zadatkom da se upoznaju sa situacijom i da pomognu tim štabovima u izvršavanju nekih težih zadataka. Evo primera.

Štab divizije dao je zadatak 2. brigadi da ostane na prostoriji koju je neprijatelj već bio obuhvatio, određivši joj da dejstvuje po njegovom transportu i komunikacijama, napada njegove kolone i štiti sela na prostoriji gde se nalazi. Gde će brigada vršiti akcije, kada, sa kolikim snagama — to je prepušteno štabu brigade. Štab divizije je jednom intervenisao u pogledu načina taktičkih dejstava, primećujući da se jedinice brigade »ne otimaju s neprijateljem za pojedine čuke i da se ne izlažu suvišnim vlastitim gubicima već da iznenadnim napadima, čas ovde, čas onde, napadaju neprijateljsku živu silu stvarajući kod neprijatelja utisak da nas svuda ima mnogo«. Drugom prilikom štab divizije je uzeo brigadi dva bataljona i postavio ih na drugi pravac; to je bio ceo uticaj štaba divizije na ovu brigadu.

Štabovi brigada određivali su svojim bataljonima odseke odbrane, međusobne granice, prednji kraj, zadatke i način dejstava. U toku dinamike pratili su razvoj situacije, utičući rezervama, kad su ih imali, ili savetima. Štabovi brigada su se već upuštali u određivanje mesta i vremena protivnapada pojedinih bataljona i koordinirali dejstvo među njima. Tamo gde je brigada zatvarala dva ili više pravaca formirani su tzv. operativni štabovi za svaki pravac koji su objedinjavali dejstva snaga jačine obično od oko dva bataljona. Ovi štabovi su formirani »ad hoc«, obično od zamenika komandanta, komesara brigade, operativnog ili obaveštajnog oficira, sa potrebnim sredstvima veze i ostalim pomoćnim organima. Štabovima bataljona ostajale su još uvek široke kompetencije i mogućnosti za ispoljavanje inicijative. Oni su, pored redovnih zadataka, svojim četama određivali do kada se pojedini položaji moraju držati, vreme i pravce povlačenja u toku borbe, izvodili su protivnapade svim snagama — uz obavezu da samo izveste štab brigade, upotrebljavali su svoje rezerve bez odobrenja, itd.

Opšta je ocena da su viši štabovi (divizije i korpusa) svoj uticaj u borbi ispoljavali najviše preko direktiva i naređenja, pošto nisu imali svoje rezerve, artiljeriju i ostala sredstva koja bi im to omogućila. Štabovi bataljona i brigada imali su široka ovlašćenja i bili glavni i neposredni organizatori borbi u taktičkim razmerama, što je zahtevalo široku inicijativu koja je stvarno i postojala — ne samo kod starešina već i kod boraca. Nije bio redak slučaj da borci predlažu šta bi trebalo preduzeti, kako dejstvovati da bi se neprijatelju doskočilo i najefikasnije izvršio zadatak. Ova inicijativa ne samo da nije prelazila dozvoljene granice discipline i poslušnosti već je štaviše doprinosila unutrašnjoj čvrstini jedinica i razvijala poverenje među starešinama i vojnicima. Naša savremena obuka vojnika i nižih jedinica mogla bi u ovakvim iskustvima naći velika nadahnuća i neocenjive pouke.

Borbena dokumentacija sastojala se isključivo od zapovesti, kratkih naređenja i izveštaja. Veza među štabovima i jedinicama održavana

je uglavnom kuririma, pešacima i komandnicima, a ponekad i telefonom. Pomanjkanje tehničkih sredstava veze i njena slabost u pogledu brzine uticali su da štabovi, naročito viši, često nisu mogli da blagovremeno utiču na situaciju.

U odnosu na komandovanje može se istaći nepravilan postupak koji donekle odudara od opšteg principa, a to je komandovanje Ličkim partizanskim odredom. Iako je odred dejstvovao na terenu divizije (nalazio se na pojedinim njenim međuprostorima i zatvarao neke pravce), ipak nije bio potčinjen štabu divizije već neposredno štabu korpusa. Situacija je nametala da su se neki bataljoni odreda morali potčiniti štabovima brigada, dok odred u celini nije bio potčinjen diviziji. Ovo je trebalo izbeći, pridržavajući se opšteg načela da sve snage na jednom frontu budu pod komandom onog štaba koji za odbranu u celini odgovara. Štab divizije mogao je odred celishodnije iskoristiti da ga je imao pod svojom komandom, što bi povoljnije uticalo i na raspored organskih snaga divizije. To ne znači da ga je uopšte trebalo izuzeti ispod komande korpusa pošto je normalno u opštoj komandnoj strukturi da on kao teritorijalna jedinica bude potčinjen korpusu koji je bio operativni teritorijalni stepen komandovanja, već se radi samo o tome da ga je trebalo potčiniti za vreme ove operacije.

U zaključku se može reći da će i ubuduće kod odbrane na širokom frontu, naročito u planini, nužno biti da se niže komande učine odgovornim za osnovni zadatak, a sve ostalo treba prepustiti njihovoj odgovornosti i inicijativi. Dokle će se u ovome ići zavisi od niza faktora svake konkretne situacije. Naravno da to ne znači da viši štabovi neće ispoljavati veći uticaj, pošto će im to biti omogućeno, pored ostalog, i boljim tehničkim sredstvima i drukčijom organizacijom komandovanja.

Obaveštajna služba nije izvršila svoj zadatak. Štab divizije nije imao dobre i pouzdane podatke o neprijateljevom grupisanju, njegovoj snazi i namerama. To je bio glavni razlog za kasno i neblagovremeno posjedanje položaja. U fazi neprijateljske koncentracije štab divizije je našao za shodno i moguće da izvestan broj boraca (10—15%) pusti na odsustvo. Tako je došlo do paradoksa da se neprijatelj grupiše, a mi puštamo borce na odmor. Iako je štab divizije primio neke podatke o grupisanju neprijatelja, oni su bili nepotpuni i neprovereni, a, što je najvažnije, prema njima se odnosilo sa nevericom i nisu mogli predstavljati osnovu za širu i realniju procenu situacije.⁵ U toku borbi obaveštajna služba takođe nije dala ono što je s obzirom na opšte uslove mogla. Izviđanjem i osmatranjem procenjivana je brojna jačina pojedinih neprijateljskih kolona i to prilično nesolidno i najčešće ni približno tačno. Inače, što se tiče sastava neprijateljskih jedinica, njihove brojne oznake, moralno-političkih i borbenih kvaliteta, naoružanja, itd., o tome se u toku cele operacije vrlo malo ili nimalo nije znalo. Ovo je posledica opšte nerazvijenosti ove službe i njenog nerazumevanja i potcenjivanja

⁵ Iz istorijske dokumentacije vidi se da je Vrhovni štab znao namere neprijatelja, da je pratio njegove pripreme za ofanzivu i preduzimao mere za ometanje njegovog grupisanja, dok 6. divizija do zadnjeg časa o svemu tome nema pojma — kako se bar iz dokumenata i iz njenih postupaka vidi.

od strane odgovornog komandnog kadra. Od organa obaveštajne službe postojali su samo obaveštajni oficiri bataljona, brigada i divizija, dok specijalnih izviđačkih jedinica nije bilo.

Ali, i pored ovoga, neprijatelj je u toku borbe dosta intenzivno izviđan i osmatran da bi se utvrdili njegovi pokreti i manevar. U tom cilju organizovane su osmatračnice i izvidnice, kako na posednutim pravcima tako i u međuprostorima na kojima se očekivalo eventualno dejstvo neprijatelja. Izvidnice i osmatračnice bile su jačine od 2 do 4 borca i postavljene su na najdominantnije visove. One su mnogo doprinele da se ublaže slabosti specijalne obaveštajne službe i da se dobiju najelementarniji podaci o neprijatelju.

Tako i pored idealnih objektivnih uslova (koji su poznati) za razvitak obaveštajne službe, ona, s obzirom na naše subjektivne slabosti, nije do tada (a mnogo vremena i posle toga) razvijena u meri koliko je njena važnost zahtevala, niti do stepena koji bi odgovarao razvijenosti naše vojske u celini. Ovo je izazivalo negativne posledice, koje su u drugoj situaciji mogle biti i teže⁶. Činjenica je da nikada, a pogotovo ne ubuduće, ni jedan komandant i štab ne mogu doneti pravilnu i blagovremenu odluku ako obaveštajnoj službi ne poklone odgovarajuću pažnju i ako ova ne odgovori svom zadatku.

METODIKA IZVOĐENJA ODBRANE

U ovom poglavlju zadržaćemo se, bez obzira na redosled ili hronologiju u dinamici borbe, samo na nekim karakterističnim pitanjima.

Protivnapadi spadaju u najkarakterističnija obeležja naše odbrane. Oni predstavljaju glavnu formu naše aktivnosti i način koji je omogućio da se sačuva maksimum inicijative, primoravajući neprijatelja da dejstvuje onako kako mu ne odgovara. Ovaj vid dejstva nastao je kao plod nužde i opšteg odnosa snaga na bojištu. Braniocu je bilo jasno da će napadač, ako mu se omogućiti da grupiše nadmoćne snage na bilo kom pravcu, podržane snažnim tehničkim sredstvima, na svakom mestu probiti odbranu, naneti joj gubitke i sputati inicijativu i aktivnost. Zato se nužno nametalo da se pribegne taktici što aktivnije, dinamičnije i pokretnije odbrane, napadajući neprijatelja tada i tamo gde branilac hoće, birajući i menjajući položaje po sopstvenoj volji, razvlačeći napadačeve snage na sve strane i time ga u što većoj meri prikovati za zemljište na kom se neće osećati nadmoćno, niti će imati dovoljno snaga za snažne i brze prodore. Izjava komandanta 2. italijanske armije »da prostor više vlada njime nego on sa prostorom« uveliko izražava sliku tadašnje opšte situacije. Istovremeno, branilac je izbegavao duge i iscrpljujuće borbe u kojim bi neprijateljska tehnika mogla da dođe do punog izražaja. Ne bi trebalo razumeti da neprijatelj nije dočekivan s fronta i da nije branjeno zemljište; naprotiv, ovakav način dejstva pružao

⁶ U drugoj etapi ove operacije, kad je neprijatelj izvršio pregrupaciju napuštajući Korenicu, Udbinu i još neka mesta, štab divizije je zaključio da se radi o njegovom opštem povlačenju, pa je jake snage odvojio i uputio u pozadinu protivničkog fronta. Što se pokazalo kao nepravilno.

je najveće i jedine mogućnosti da se ne dozvoli brzo prodiranje i izvršavanje zamisli neprijatelja. Kombinacija bliske, iznenadne i unakrsne vatre sa pokretom čini osnovnu karakteristiku naših manevara u odbrani.

Po vremenu izvođenja, a donekle i po cilju i načinu, mogu se razlikovati dnevni i noćni protivnapadi.

Dnevni protivnapadi imali su za cilj da zaustave prodor neprijatelja, nanesu mu gubitke i poremete plan napada, naročito što se tiče upotrebe teže tehnike, i tako ga nateraju da za kraće ili duže vreme obustavi napad. Obično su se izvodili posle kraćeg vatrenog udara sa bliskog odstojanja, na jedan ili oba boka neprijateljevog rasporeda, a kad se ispolji udar u bokove tada u protivnapad prelaze i snage sa čela. Najčešće se polazilo sa malog odstojanja, uzvikom »ura« i »opkoli«. Imamo nekoliko primera da su naše snage u protivnapade polazile sa zadnjeg nagiba (gde su se našle da bi izbegle neprijateljsku artiljerijsku pripremu), a kad se neprijateljska pešadija primicala vrhu grebena tada je sledio protivnapad, koji se uglavnom uspešno završavao (neprijatelj nije uspevao da protivnapad zadrži na strmom nagibu odozdo, a podrška artiljerije nije bila efikasna jer je postojala opasnost da tuče i vlastitu pešadiju).⁷ Važno je istaći da se prilikom polaska u protivnapad nije vodilo računa da li je neprijatelj utrošio svoje rezerve; protivnapad se izvodio na njegove prve ešelone, a potom i na ostale, nastojeći uvek da mu se što dublje zahvate bokovi i pozadina. Bitno je takođe da ove protivnapade nisu izvodile rezerve (iako ponekad i one), već uglavnom snage iz prve linije posle ili pre nego što su neprijatelja naterale da se zaustavi. Pošto je neprijatelj dejstvovao oprezno i metodično i upućivao najpre slabije snage, to su one najčešće bile odbacivane uz gubitke. Posle toga on je uvodio jače snage, a mi smo ili menjali položaj ili protivnapade izvodili na drugom pravcu i sa drukčijom zamisli, ali sa istim ciljem. Gotovo je uvek važno pravilo da protivnapadi budu upravljani na neprijateljske bokove, pa čak i na pozadinu razvijenih napadačevih snaga. Oni su izvođeni najčešće sa jednim do dva bataljona, ređe sa četama, a još ređe sa celom brigadom.

Kroz celo vreme rata noć je, po nepisanim zakonima, pripadala nama i mi smo napadne radnje (i kad neprijatelj nije bio u ofanzivi) gotovo redovno izvodili noću. Za preotimanje inicijative i nametanje neprijatelju naše volje i našeg načina dejstva pokazalo se da nisu dovoljni samo dnevni, pa se već od početka pribeglo i noćnim protivnapadima. Cilj noćne aktivnosti bio je: da se neprijatelj iznurava fizički i moralno, da se kod njega stvara psihoza straha od noći a time i opšta nesigurnost i bojazan; da mu se pobrkaju planovi za sutrašnji napad time što će mu se naneti gubici i iznuravanjem umanjiti njegova borbeno vrednost; da se preotme neki važan i dominantan vis ili položaj kojega su naši delovi u toku dana izgubili; da se izbegne neprijateljeva tehnička superiornost i da se tuče pod povoljnijim uslovima.

⁷ Tako su, na primer, dejstvovali neki bataljoni 3. brigade na Pločanskom klancu i 1. bataljon 1. brigade na Mazinskoj previji, a i na drugim položajima.

Metod izvođenja karakteriše se iznenadnim i energičnim udarom bombi, zatim nožem i automatom sa najbližih odstojanja. Ova naša dejstva izgledala su ovako: najpre su se upućivale grupe bombaša koje su se tajno i neopaženo privlačile (ponekad bosonoge) na domet ručnih bombi, izvršile bombaški udar, a potom je sledio juriš ostalog dela snaga, koje su se takođe neopaženo privukle na odstojanje od 50 do 100 m. Protivnapadi su bili koncentrični da bi se neprijatelj zbunio i dezorijentisao.

U pogledu vremena pažljivo je izbegavan šablonizam, pa se s napadom otpočinjalo svaki put u drugo vreme. Nekad se iste noći napadalo na više tačaka, ali ne u isto vreme; bilo je i takvih slučajeva da se protivnapad izvodio na istu tačku dva puta u toku noći, jer se računalo s tim da će neprijateljska budnost popustiti zbog verovanja da ga drugi put nećemo napasti kad smo već jednom odbijeni. Neprijatelj se noću ređe nalazio na položajima (samo ukoliko su oni za njega bili posebno važni), a češće u naseljenim mestima, obezbeđen jakim delovima. Mi smo ga napadali i na jednom i na drugom mestu, zavisno od procene gde će biti korisnije. Noćni protivnapadi odlikovali su se energičnošću i kratkoćom, jer se moralo voditi računa da se jedinica povuče, odmori, primi hranu i ponovo uputi na određeni položaj za odbranu. Izvodili su se bez obzira na odnos snaga, a može se reći da su bili češći kada smo bili slabiji. Pri ovom valja istaći da pred jedinicu koja ga je izvodila nije postavljen zadatak da pošto-poto osvoji neki objekat, već da to učini ako uspe, a ako ne, zadovoljavalo se time što je napad izveden. Nama su išle u prilog činjenice da smo poznavali teren, da su borci bili majstori za noćna dejstva, da su bili svesni potrebe krajnjeg zalaganja i da je neprijatelj noću bio neaktivan.

Činjenica da su iste jedinice noću vršile protivnapade često na dosta udaljenim mestima, a da su po danu držale položaje, govori da je njihovo naprezanje vredno svake pažnje i poštovanja i da na ovim primerima može mnogo da se nauči. Rekonstrukcijom borbi iz postojećih dokumenata može se utvrditi da su naše snage za 26 dana odbrambenih borbi izvele 45 protivnapada (dnevni i noćni) sa snagom jednog bataljona i 20 protivnapada sa po jednom do dve čete, što iznosi dva i po protivnapada dnevno.

U oceni ove forme dejstva treba reći da je ona činila kičmu naše odbrane i glavni preduslov za uspeh. Slično se može reći za odbranu NOVJ u celini, pa ovo iskustvo ima za nas utoliko veći značaj. Bez obzira na činjenicu da se opšti i konkretni uslovi neće ponoviti u eventualnom ratu, ostaje u važnosti i za buduća dejstva da odbrani (naročito nižih jedinica) sačuvamo maksimum inicijative i aktivnosti koristeći se pri tom i ovim iskustvima. Kakve će konkretne forme poprimiti naši budući aktivni manevri u odbrani nije stvar ove analize, ali se sa dovoljno osnova može tvrditi, s obzirom na ratna iskustva našeg kadra, na izučavanje naših iskustava od strane mlađih starešina i na druge uslove eventualnog rata, da će dnevni i noćni protivnapadi, udari u bokove i pozadinu većih ili manjih snaga svakako činiti važno obeležje takve aktivnosti i to kako na frontu, tako i u pozadini neprijatelja.

Napadi u neprijateljevoj pozadini. Ova forma dejstva dopunjavala je aktivnost na frontu i doprinela da neprijatelj gotovo u celini izgubi inicijativu, našavši se na borbenom poprištu sa razvučenim snagama, u nemogućnosti da ovlada terenom niti da se prikupi radi daljeg brzog prodiranja. Razlikuju se od protivnapada u tome što ih, naročito u drugom periodu, izvode snage koje ili uopšte ili za određen period nisu bile vezane za front, već su dobile opšti zadatak da neprijatelja napadaju u pozadini, primenjujući pri tom taktiku zaseda, noćnih i dnevnih prepada, rušenja i miniranja komunikacija, upada u garnizone koji su slabo posednuti, itd. Koliko je ova vrsta aktivnosti doprinela da se neprijatelj razvuče, da oslabe njegovi napadi na front, vidi se iz primera divizije »Sasari« koja je imala zadatak da što pre probije našu odbranu na Mazinskoj planini: od 12 do 13 bataljona, koliko je imala za napad, morala je 4 da izdvoji za osiguranje (jedan bataljon u Gračacu, jedan kod štaba divizije u Mazinu, jedan u Bruvnu, jedan u selu Bojići — valjda kod artiljerije), a tenkove na komunikaciji Gračac — Bruvno. Ili drugi primer: Italijani se odriču napada na Plješevicu, planirajući operacije čišćenja u svojoj pozadini gde se nalazila naša 2. brigada, iako Nemci traže da se napad energično produži i ovlada Plješevicom. Takođe je poučan slučaj na pravcu 3. brigade kada jedan njen bataljon postavlja zasedu u neprijateljevoj pozadini i uništava čitavu auto-kolonu, što Italijane primorava da sa fronta odvoje tenkove i deo pešadije i intervenišu u pozadini. Slično je bilo i kod ostalih neprijateljevih kolona, iz čega se vidi da je za njega front bio svuda i da mu je, bez obzira na opštu nadmoć, svuda nedostajalo snaga. To je upravo bio naš cilj i načih taktičkih dejstava koji se, ukratko rečeno, sastojao u tome da se razvuče neprijatelj, svuda parališe, izbije mu se inicijativa iz ruku i prisili da se na što više tačaka brani da bi, konačno, svuda prešao u odbranu i povlačenje.

Što se tiče načina i formi naše aktivnosti u pozadini neprijatelja treba, pored otvorenih napada, diverzija itd., kao najvažnije pomenuti zasede. Iako one ne dolaze do izražaja u onoj meri koliko u 1941. i 1942, ipak čine značajan deo aktivnosti u odbrani i umnogome su doprinele da se prevlada i skrši neprijateljeva nadmoćnost. U ovim uslovima one više ne predstavljaju kopiju tipičnih zaseda iz perioda dejstva partizanskih odreda, već su u mnogo čemu modificirane i prilagođene novim uslovima, što je uslovljeno kako porastom i jačanjem naših jedinica, tako i iskustvima koja je neprijatelj stekao u borbama s nama. Znači da se na nov način moralo prići njihovoj organizaciji i izvođenju, ako se želio uspeh. Te novine sastojale su se uglavnom u sledećem:

— zasede su postavljene na mestima gde neprijatelj nije mogao pretpostaviti da bismo mogli biti (obično veoma blizu njegovih garnizona, odnosno rejona grupisanja, tako da zbog te blizine nije obezbeđivao svoje delove koji su se kretali u tom prostoru). Osnova uspeha je, dakle, bila još veća drskost, bez čega zaseda ne bi mogla uspeti;

— dok je neprijatelj čistio teren, obično je polazio u manjim kolonama ili u razvijenom stroju i posle dostizanja određene linije, nakon izvršene akcije, vraćao se u polazne rejone. Naše jedinice su postavljale zasede na pravcu njegovog povratka u koje je obično upadao i trpeo

velike gubitke, pošto se kretao neoprezno, računajući da je taj teren »pročišćen«. U ovome su drskost i brzina naših pokreta imali odlučujuću ulogu;

— naši odbrambeni položaji postavljani su u vidu potkovic, tako da su po svom obliku predstavljali vrstu velike zasede. Neprijateljske kolone, koje bi upale u ovakve položaje, stavljane su pod unakrsnu vatru i iznenadno udarane po bokovima, plice ili dublje, zavisno od jačine snaga koje su se u zasedi nalazile. Činjenica da je neprijatelj iznenađivan i na ovaj način daje ovoj vrsti dejstva pretežan karakter zasede.

»Upamti: onaj starješina koji kod ovoliko širokih frontova a primjenom lakih manevarskih jedinica ne pribjegava probijanju u pozadinu i napadima iz pozadine — nize sposoban starješina«. ⁸

Način borbe protiv neprijateljeve tehnike. Iz dosadašnje analize vidi se da je naša taktika bila, pored ostalog, uslovljena i činjenicom da je neprijatelj tehnički bio daleko nadmoćniji, pa ga je, prema tome, trebalo raznovrsnošću formi borbenih dejstava lišiti preimущества koja pruža tehnika i dovesti ga u situaciju da gubi nerve i inicijativu zbog toga što ne ratujemo »regularno«, po njegovim pravilima. Evo kakva je bila metodika naših dejstava u sudarima s neprijateljevom tehnikom.

Neprijatelj je prema podacima imao oko 2 tenkovska bataljona koje je upotrebljavao za neposrednu podršku pešadije na frontu, a ponekad i za zaštitu svojih komunikacija (naročito u drugom periodu). Naš metod za borbu s tenkovima sastojao se, pre svega, u izboru odbrambenih položaja koji će u najvećem delu biti neprolazni za tenkove. Komunikacije smo u tesnacima i na okukama rušili i zaprečavali. Pored toga, imali smo i minimalan broj pt-mina (sopstvene izrade), a na pravcu Gračac — Mazin i po neko artiljerijsko oruđe (brdski top 75 mm). Najzad, u protivtenkovskoj borbi upotrebljavali smo ručne bombe, a što je posebno zanimljivo i direktne juriše na tenkove, što je neprijateljske posade ponekad zbunjivalo i prisiljavalo da se povlače, a često i da napuštaju mašine. Karakterističan je primer na pravcu Udbina — Lapac, gde je naš bataljon, osetivši se nemoćan u borbi s tenkovima, ove propustio, a zadržao neprijateljsku pešadiju. Kad je tenkovski odred video da ga pešadija ne sledi, pobegao je u drugom pravcu ne izvršivši zadatak. Ili, drugi primer: prilikom izvođenja našeg protivudara neprijatelj je intervenisao tenkovima da ne bi bio odsečen. Naša dva bataljona izvršila su juriš i razbila neprijateljsku pešadiju sa kojom su pobegle i tenkovske posade, a tenkovi ostali nama. Ovi primeri pokazuju da smo, tako reći, goloruki, zahvaljujući moralnoj premoći i taktičkim postupcima, ipak nekako s njima izlazili na kraj. U toku odbrane uništeno je i zaplenjeno oko 10 tenkova. Od svih načina borbe protiv tenkova problematičan jedino izgleda otvoren juriš pešadije. Međutim, pokazalo se da neprijateljska tenkovska kolona, ako se nađe u tesnacu

⁸ Tito: *Stvaranje i razvoj Jugoslovenske armije*, izdanje Glavne političke uprave JA, Beograd, 1949, str. 141.

ili šumi gde ne može brzo manevarisati, gde nema dobre preglednosti i gde su položaji takvi da joj se može približiti, biva nekad zahvaćena panikom svoje pešadije i naterana u bekstvo zajedno s njom.

Neprijateljskoj artiljeriji smo suprotstavljali, pored naše opšte pokretljivosti, još i maskiran i rastresit raspored svojih snaga, noćna dejstva i sklanjanje na zadnje nagibe, braneći vrh grebena protivnapadima.

Ovakvim postupcima u znatnoj meri je umanjivan značaj i dejstvo neprijateljske artiljerijske vatre i njegova pešadija lišavana efikasne podrške. Međutim, treba reći da su nam minobacači zadavali mnogo brige i nanosili relativno velike gubitke — veće nego artiljerija i avijacija zajedno. Ova činjenica ističe značaj minobacača za planinsko i kraško zemljište, gde njihova upotreba ima velike efekte.

Napadača je u ovim operacijama podržavala i znatna taktička avijacija, ali nije dala očekivane rezultate. Neprijatelj je nastojao da nas iz vazduha otkrije i tuče, što mu je retko polazilo za rukom, pošto kod nas nije bilo grupisanih drugih ešelona i rezervi niti artiljerijskih grupa i tenkovskih kolona. Videći da mu avijacija na frontu ne daje rezultate, neprijatelj se odlučio da bombarduje sela, tukući stanovništvo i uništavajući njegovu imovinu. Način odbrane od napada iz vazduha bio je: maskiranje, rastresit borbeni poredak, noćna dejstva i aktivna odbrana pešadijskim naoružanjem, što ga je primoravalo da leti na većim visinama i umanjivalo efekat njegove vatre. Prema podacima zna se da su naši gubici od neprijateljske avijacije bili stvarno minimalni (samo 3—4 ranjena borca), ne računajući žrtve neborbačkog stanovništva i materijalnu štetu.

Karakteristike protivudara. O njima će se ovde govoriti samo toliko da bi se pokazala neka taktička, a delom i operativna načela koja su bila karakteristična u to vreme, a mogla bi biti zanimljiva i u budućnosti. Prvo da se razmotre glavni faktori koji su doveli do odluke da se na napadačevu kolonu na pravcu Gračac — Kulen-Vakuf izvrši protivudar glavninom naših snaga u Lapačkoj kotlini.⁹ Ovi faktori su bili:

neprijatelj se u jednomesečnim borbama znatno istrošio, pretrpevši osetne gubitke tako da je pokazivao vidne znake iznurenosti i demoralizacije (pored naše uporne odbrane, njegovoj iznurenosti mnogo su doprineli sneg i niske temperature); uspeli smo da sačuvamo živu silu ne dozvolivši da neprijatelj uništi ili zarobi makar i najmanju jedinicu (iako su naše jedinice bile premorene, borci i starešine, nošeni svešću i patriotizmom, činili su stvarno nadljudske napore da bi neprijatelju onemogućili izvršenje njegovih zadataka; neprijatelj je uspeo da probije našu odbranu samo na jednom pravcu, što nam je omogućilo da

⁹ Protivudar je izveden 18. II 1943. sa dve brigade 6. divizije i dve brigade 8. divizije, a podržavale su ih baterija haubica, baterija brdskih topova i baterija minobacača.

tu privučemo snage sa ostalih pravaca, na kojima su ostavljene samo najpotrebnije; naša Glavna operativna grupa, pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba, prešla je još ranije u protivofanzivu koja je do tada pokazala vidne rezultate, lomeći pred sobom u dolini Rame i Neretve jake italijanske snage, što je pažnju 2. italijanske armije (u čijem je sastavu bio 5. AK) skrenulo na tu stranu i učinilo njene operacije u Lici drugostepenim.

Sve ovo, uzeto u celini, činilo je situaciju za branioca poovljnom, što je on uočio i pravilno odlučio da izvede protivudar. Plan se zasnivao na nekoliko zanimljivih i poučnih principa: protivudar je izveden snagama koje su se branile čitavo vreme trajanja ofanzive, a nisu se čak ni odmorile, jer novih i svežih snaga nije bilo; grupisanje snaga izvršeno je tako što su sa manje važnih i manje ugroženih pravaca skinute sve jedinice (sem najpotrebnijih delova), privučene i angažovane za izvršenje ovog plana; neprijatelj je verovao da smo u tolikoj meri razbijeni i onesposobljeni i da nismo u stanju da izvedemo krupnije poduhvate—čime smo postigli operativno iznenađenje; ideja protivudara zasnivala se na napadu sa svih strana, prvenstveno na bokove, uz prethodno odsecanje neprijatelja koji je prodro preko Mazinske planine na istok.

Iz ovog našeg poduhvata mogu se izvući i sledeće pouke: jedinice koje su upućene da odseku neprijatelja zakasnile su zbog velikog snega i strmih nagiba, tako da su tek u poslednjem času stigla dva bataljona i onemogućile neprijatelju povlačenje, dok su ostale stigle tek u 12.00 (umesto u 5.00); ovo pokazuje da je zimi na planini nužno pažljivo proračunati potrebno vreme za pokrete jedinica, jer inače sva nastojanja mogu biti uzaludna. Jedinice nisu energično gonile razbijenog neprijatelja, već su nastupale prilično sporo, dozvolivši da se prekine kontakt; ovo je, uglavnom, posledica velike zamorenosti boraca, visokog snega a nepostojanja prevoznih sredstava, a manje neshvatanja potrebe za gonjenjem.

Iako je neprijatelj uspeo (po skupu cenu) da izvuče opkoljenu grupaciju angažovanjem jakih snaga koje su naš obruč probijale sa spoljne strane, mislim da ideja o manevru, i pored toga, ostaje veoma poučna i originalna i da može poslužiti kao dragoceno iskustvo koje treba na određen način koristiti u eventualnim dejstvima. Ovaj protivudar je prerastao u protivofanzivu svih naših snaga na ovom delu, koja je donela krupne operativne rezultate.

Uticao zime na obostrana dejstva. Poznat je uticaj zime na borbena dejstva, posebno u planini i uopšte na većim nadmorskim visinama. Na dejstvo 6. divizije i neprijatelja u IV ofanzivi zima je ispoljavala osnovni uticaj sa tri svoja svojstva: snežnim pokrivačem, niskom temperaturom i kratkoćom dana (na ovima ću se i zadržati ne pominjući druge, manje značajne: maglu, vejavicu, led, itd.).

Sneg je na čitavom operacijskom području 6. divizije počeo da pada 3. februara i održao se do kraja neprijateljske ofanzive, a na Kapeli i

Plješevici bilo ga je i ranije, tako da je za Italijane predstavljao smetnju još u toku grupisanja i priprema za operacije. Snežni pokrivač dostizao je debljinu od 0,5 do 1,5 m. Razume se da je sneg ometao pokrete i jedne i druge strane: Italijane je još više prikovao za puteve, a naše jedinice je kočio u izvođenju brzih pokreta i manevara kojih je, iz razumljivih razloga, u drugom periodu kad je sneg bio najviši, bilo manje i na kraćim relacijama. Jedinice neprijatelja pokušavale su da problem rešavaju saonicama i čišćenjem nanosa, čime su teškoće samo ublažavane (za čišćenje tako dugih komunikacija nisu imali ni dovoljno snaga). Udaljavanjem od pruge u unutrašnjost naše slobodne teritorije, teškoće su za neprijatelja još više narastale. Kako je imao znatnu borbenu tehniku i transport na kamionima, sneg je nepovoljnije delovao na njega. Zbog teške pokretljivosti tehničkih sredstava, neprijateljska pešadija je u dejstvima u još većoj meri bila ograničena na uske zone uz komunikacije.

Koliko je sneg ometao i naše pokrete vidi se iz navedenog primera prilikom izvođenja protivudara, kada su naša dva bataljona na zadatak stigla sa zadocnjenjem od 7 časova, a ostale jedinice su jedva uspele da dođu do svojih polaznih položaja.

Svojom bojom sneg je demaskirao i jednu i drugu stranu i uslovio da se teže izvode prikriiveni pokreti i ostvare iznenađenja. Može se reći da je u tome negativnije uticao na naše snage, pošto je umnogome otežavao izvođenje prikriivenih manevara, naročito noćnih protivnapada iznenadnim udarima sa bliskih odstojanja (zbog snega teže je uspevalo privlačenje). Kada se ima u vidu da naši borci nisu imali bele ogrtače i da im je uniforma po boji bila raznolika, postaje jasno da nam je ova okolnost donosila teškoće i neprilike. Doduše, ni neprijatelj nije imao maskirne ogrtače, ali kako je on i onako izbegavao blisku borbu i neposredne sudare, to je za njega ova okolnost bila manje nepovoljna.

Niska temperatura, koja se jedno vreme kretala do -20° , odrazila se nepovoljno na obe strane, a u celini gledano njene posledice bile su teže za neprijatelja. Njegovi izveštaji o gubicima puni su cifara o smrznutim vojnicima, koje je zima izbacila iz borbenog stroja. Pored toga, fortifikacijski radovi — koje je izvodio u prilično širokim razmerama — bili su otežani i zakočeni. Naseljena mesta dobijaju za njega veliki značaj: u njima se utvrđivao i povlačio na prenoćište, žrtvujući prostor koji je u toku dana s teškom mukom i gubicima osvojio. Italijanska trupa nije mogla da noć provede na položajima pod vedrim nebom. Nema podataka o uticaju temperature na dejstvo njegovog naoružanja, ali se može pretpostaviti da je i u ovom pogledu bilo teškoća. Na primer, borna kola su prešla Mazinsku planinu, krećući se isključivo cestom i to tek nakon što su traktori s ralicama pročistili put.

I za naše snage naseljena mesta i šume dobili su veći značaj radi smeštaja i zaštite od hladnoće, kao i radi sklanjanja od avijacije. Odbrambeni položaji sada su bili u šumi i to obično na ivicama. Naseljena mesta nisu posebno branjena iz poznatih razloga, ali su služila za smeštaj jedinica koje su bile na odmoru.

Oružju, naročito automatskom, morala se poklanjati najveća briga i nega. To se činilo urednim podmazivanjem, umotavanjem, zagrevanjem, ali i pored svega bilo je zastoja koje su borci otklanjali na razne načine. Režim ishrane ostao je isti uprkos potrebi da se obroci pojačaju i kvantitetom a naročito kvalitetom, pošto uslova za poboljšanje ishrane nije bilo. Zbog toga su zima, i s njom skopčana naprezanja, negativno uticali na kondiciju i izdržljivost boraca koji su pred kraj ofanzive pokazivali vidne znake iznurenosti i opšte telesne slabosti. Ali, uprkos svemu, naše jedinice nisu imale gubitaka od smrzavanja.

Kratkoća dana imala je apsolutno pozitivan značaj za nas. Neprijatelj je bio sputan i kratkoćom dana, koji mu nije dozvoljavao da razvije svoja dnevna dejstva i postigne krupnije uspehe. Da bi se odbranio od naših noćnih napada, morao je još u toku dana da obustavlja svoje napade, da se ukopava i spremi za odbranu; ovo mu je još više oduzimalo i onako dragoceno vidno vreme. Prema tome, njemu je ostalo neznatno vreme da iskoristi očite prednosti, naročito one koje mu je pružala obilna borbena tehnika. Pošto je neprijatelj noću bio apsolutno neaktivan, to je našim jedinicama ostajalo dosta vremena i mogućnosti da izvode aktivna noćna dejstva.

U celini gledano, može se reći da je zima sa svojim raznolikim svojstvima ipak negativnije uticala na napadača. (Pri ovoj oceni ne uzima se u obzir neboračko stanovništvo, čije su patnje i žrtve u zimskim danima narasle u krupna i masovna iskušenja.)

Iz ovih, a i svih drugih navedenih razloga, neprijatelj je u toku 30 dana ove ofanzive izvršio najdublji prodor od samo 30 km, a na pojedinim pravcima za 15 dana prešao je jedva 4—5 km, ne postigavši nigde postavljene ciljeve.

OPŠTI ZAKLJUČAK

1. Odbrana je po svom karakteru — vidu bila uporna, iako nije imala obeležja pozicione odbrane, niti se može s njom upoređivati i izjednačiti, isto kao što se ne mogu ni uslovi na našem tadašnjem ratištu u celini upoređivati sa onim na »regularnim« ratištima. Ona nije bila organizovana po svim načelima pozicione odbrane, na klasičan način kao što je propisivala teorija. Nije bilo široke fortifikacijske mreže niti zaprečavanja u širokoj meri, nije bilo organizovanog pretpolja i pregradnih položaja, nije bilo artiljerijskih grupa, opštih i protivtenkovskih rezervi, itd. I pored toga ona je bila uporna, a organizovana tako kako je to jedino mogla biti pri takvom stanju i uslovima. Ona nosi obeležja naših tadašnjih specifičnih uslova i originalne koncepcije dejstva uopšte. Ona se, dakle, razlikuje od klasične odbrane i po svojoj organizaciji, i po metodici izvođenja.

Pri oceni ove odbrane mora se imati u vidu (kao najvažnije) njen cilj i stepen upornosti. Cilj je neosporno tražio da odbrana bude uporna, pošto joj je i zadatak tako postavljen, a njena upornost počivala je naj-

više na aktivnim radnjama, neuporedivo više nego na vatri i fortifikaciji. Prema tome, ona po svojim osnovnim atributima ima karakter uporne odbrane i to na širokom frontu, uz vrlo nepovoljan odnos snaga za branioca. Pošto u praksi, u ratu, ne postoje »čiste« pozicijske i »čiste« manevarske odbrane, već se one kombinuju, uzajamno prepliću i međusobno dopunjavaju, to je slično bilo i s našom odbranom: divizija je delom snaga, prilikom promene položaja, vodila zadržavajuće borbe da bi stvorila vreme za posedanje novih položaja, na nekim pravcima bilo je manje upornosti nego na drugim, itd. Ali, gledano u celini kroz čitav tok borbi i kroz dejstva glavnih snaga divizije, u ovoj odbrani preovladavao je elemenat upornosti, ostvarivan aktivnim dejstvima. S tim u vezi treba podvući činjenicu da su iste jedinice koje su se 30 dana uporno branile, na kraju, posle mnogih teških bojeva i ogromnih naprezanja, izvele protivudar ne samo bez novih i svežih snaga, već bez bilo kakvog odmora. Ova činjenica zaslužuje svaku pažnju i predstavlja iskustvo od neocenljivog značaja.

Posebno je vredno istaći aktivnost odbrane, što čini njenu srž i osnovno obeležje. Ova aktivnost ostvarivana je svim snagama a ne samo rezervama i to preko niza taktičkih formi: dnevnih i noćnih protivnapada, napada u pozadini i, na kraju, protivudarom. Opšta aktivnost odbrane sačuvala je jedinicama maksimum inicijative, dala odbrani visok stepen pokretljivosti i dinamizma, a neprijatelja sputala, lišila ga inicijative i prednosti koju mu je pružala obilna tehnika, razvukla njegove snage i paralisala ga na svim tačkama. Bez ovog svojstva naša odbrana na tako širokom frontu, uz tako nepovoljan odnos u oružanim snagama, ne bi mogla da se održi.

I ovde se sasvim očigledno pokazalo da snaga odbrane nije bila u fortifikacijskim radovima i pasivnom otporu, već na aktivnosti, upornosti i opštoj pokretljivosti branioca koji je svoj manevar u odbrani uspešno suprotstavio manevru napadača.

Originalnost našeg manevra sastoji se u tome što su pravilno ocenjeni objektivni uslovi, naše i neprijateljske mogućnosti, što se na osnovu toga pribeglo onim elementima i vidovima manevra koji su pružali najviše izgleda na uspeh, a neprijatelja u najvećoj meri paralisali. Osnovu manevra činili su pokret i udar, dok vatra iz mesta, pošto je bila relativno slaba, nije bila presudna. A to dalje znači da je elemenat vatre trebalo saobraziti zahtevima pokreta i udara, izvlačeći iz nje sve što je bilo moguće i potrebno da bi se uspešno izvele aktivne radnje. Stoga su i birani pogodni položaji za ostvarivanje bliske, sigurne i ubitačne vatre.

I na ovom konkretnom primeru jasno se manifestuje Titovo geslo »... u našoj narodnoj vojsci mora vladati isključivo ofanzivni duh, ne samo kad smo u ofanzivi, već i u defanzivi«. ¹⁰

Ovo načelo neće ni ubuduće gubiti u značaju, te će biti potrebno da ga izučavamo i razvijamo da bismo ga u eventualnom sukobu stvara-

¹⁰ Tito, *Stvaranje i razvoj JA*, str. 201.

lački primenili, koristeći kvalitet našeg borca i karakter našeg zemljišta. I zbog toga već sada u obuci trupe trebalo bi o ovim iskustvima voditi računa, unoseći u obuku one elemente koji će borce i mlađe starešine vaspitavati u duhu opšte aktivnosti, učiniti ih izdržljivim za duge marševe i pokrete i sposobnim za brze, smele i originalne manevre po svakom vremenu, i danju i noću. Naša buduća odbrana može samo dobiti na snazi ako se znalčki kombinuju aktivne radnje i fortifikacijsko uređenje zemljišta, vodeći pri tom računa da se sačuva aktivnost i ofanzivni duh trupe i da se fortifikacija koristi za pripremu i izvođenje aktivnog manevra.

2. Najzad, treba i kao naročito značajno podvući ulogu naroda u izvođenju odbrambenih dejstava divizije.¹¹ U praksi bi bilo nemoguće zamisliti uspešna dejstva naših jedinica bez najtešnjeg oslonca na narod i bez njegove svestrane podrške, odnosno bez vojnog doprinosa svih onih snaga i faktora koji su bili van divizije, ali su s njom jedinstveno dejstvovali. Suprotstaviti naše brigade i bataljone uvežbanim i tehnički opremljenim okupatorskim grupacijama i naša dejstva prikazivati samo kao sudar oružanih formacija bilo bi nepravilno, jednostrano i netačno. Angažovanje naroda u čitavom nizu različitih zadataka, koji po svom karakteru imaju vojni značaj, organski se uklapalo u jedinstven otpor protiv agresorovog pokušaja da uništi naše jedinice i pokret u celini. Udeo nenaoružanog naroda, u prvom redu omladine, u izvođenju naše odbrane sastoji se u najrazličitijim ulogama koje često imaju i direktno borbeni značaj. Evo samo nekih:

rušenje i zaprečavanje puteva i pruga i sprečavanje pokreta neprijateljevoj motorizaciji pripadalo je najvećim delom narodu. To naše malobrojne vojne snage ne bi stigle da učine. Ishranu naših jedinica organizovalo je samo stanovništvo i to ne samo time što je isporučivalo živežne namirnice trupnoj intendanturi, već je pripremalo hranu i donosilo je direktno na borbene položaje. Sklanjanje na vreme živežnih namirnica ispred okupatora stvorilo je potrebne rezerve, bez kojih bi praktično bilo nemoguće ostati na terenu i još uz to voditi neprekidne borbe. Snabdevanje odećom i obućom, naročito vunanim čarapama i rukavicama, spasilo je od smrzavanja mnoge borce. Smeštaj u kućama za vreme odmora, pranje, krpjenje i zamena rublja omogućavalo je da borci sačuvaju potrebnu fizičku kondiciju i da se osiguraju osnovni higijenski uslovi. Zbrinjavanje, lečenje i ishrana ranjenih i bolesnih boraca, koji su bili stalno okruženi ljubavlju i negom naroda, predstavljalo je doprinos koji je na najdirektniji način uticao na snagu i borbeni moral svih jedinica i svakog borca. Obavljanje drugih funkcija kao što su: kurirska služba, transport municije i drugih potreba, sprečavanje neprijateljske špijunaže i obaveštavanje naših jedinica o neprijatelju, itd., spadaju u red takvih zadataka koje je po značaju nemoguće odvajati od onih koje su izvodile naše oružane formacije.

¹¹ Uloga naroda Like u toku IV neprijateljske ofanzive mogla bi biti (pored drugih sličnih primera) posebna i veoma zahvalna tema za obradu i to sa gledišta izvlačenja iskustava potrebnih našoj civilnoj odbrani za eventualni rat.

U ovom svetlu drukčije se predstavlja i problem odnosa snaga, pošto on, uzet u ovom širem i jedino realnom omeru, nije isti sa onim u oružanim snagama, čime se takođe mogu objasniti uspeh naše odbrane i postignuti rezultati. Ovome treba dodati još i značaj moralno-političkog faktora kod jedinica i naroda. Samopouzdanje i vera u pobeđu, odlučnost i jedinstvenost vojske i naroda čine jedan od glavnih uslova naše pobeđe. Sačuvana je zadivljujuća hladnokrvnost i spremnost na krajnje naprezanje i podvige. Svest o opravdanosti borbe, ljubav za slobodom i mržnja prema okupatoru i izdajnicima učinili su da se junački savladaju sve teškoće i stradanja. To nisu uobičajene fraze, već činjenice dokazane istrajnošću i hrabrošću svih boraca i celog naroda, koji su se 30 dana uporno i krajnje samopregorno borili, a da pri tom neprijatelj nije uništio ni jednu jedinicu, niti zarobio ijednog borca. Na ovakva iskustva našeg NOR-a ne bi se smelo nikad zaboraviti, pošto će ovaj faktor i ubuduće, s obzirom na karakter rata koji bi naša zemlja mogla voditi, biti jedan od glavnih uslova naše pobeđe.

General-major
Nikola PEJINOVIĆ